

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ БЛАГ В ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

© 2015 КІЧУРЧАК М. В.

УДК [330.101:163.14] (477)

Кічурчак М. В.

Напрями удосконалення інституційного забезпечення відтворення благ в економічній системі України

Метою статті є з'ясування природи взаємодії інституційних чинників і виробництва суспільних благ, окреслення найголовніших напрямів удосконалення інституційного забезпечення, їх відтворення в економічній системі України. Достовірність і наукова обґрунтованість одержаних результатів ґрунтується на методах індукції, дедукції, порівняння, історичному і канонічному аналізах. У статті окреслено теоретико-методологічні засади впливу інституційного забезпечення на відтворення суспільних благ і проаналізовано дію політико-правових чинників на їх виробництво в економіці України. Показано, що деформація відтворення суспільних благ пов'язана з незавершеністю побудови вітчизняної моделі представницької демократії; процесами перманентного удосконалення електоральних процедур; непрозорістю відносин держави із споживачами таких благ у системі фіскальної організації. За допомогою канонічного аналізу оцінено характер залежностей між інституційним забезпеченням та основними індикаторами виробництва цих благ. Запропоновано такі найважливіші напрями удосконалення інституційного забезпечення відтворення суспільних благ в Україні: гармонізація електоральних циклів гілок влади, що сприятиме налагодженню взаємодії з електоратом щодо визначення системи пріоритетів при наданні суспільних благ; завершення реформування виборчого законодавства і побудови партійної системи для посилення функціональної спроможності держави; поступовий перехід до вищої якості демократії завдяки розбудові політичних прав, громадянських свобод, свободи преси і боротьбі з корупцією.

Ключові слова: суспільні блага, відтворення, інституційні чинники, зведений бюджет, канонічний аналіз

Рис.: 3. **Табл.:** 9. **Бібл.:** 45.

Кічурчак Маріанна Василівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра економіки України, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)

Email: Marianna_Kichurchak@ukr.net

УДК [330.101:163.14] (477)

UDC [330.101:163.14] (477)

Кичурчак М. В. Направления совершенствования институционального обеспечения общественных благ в экономической системе Украины

Цель статьи – выяснение природы взаимодействия институциональных факторов и производства общественных благ, определение главных направлений совершенствования институционального обеспечения их воспроизводства в экономической системе Украины. Достоверность и научная обоснованность полученных результатов основывается на методах индукции, дедукции, сравнения, историческом и каноническом анализе. Определены теоретико-методологические принципы влияния институционального обеспечения на воспроизводство общественных благ и проанализировано действие политико-правовых факторов на их производство в экономике Украины. Показано, что деформация воспроизводства этих благ связана с незавершенностью построения отечественной модели представительской демократии; процессами перманентного усовершенствования электоральных процедур; непрозрачностью отношений государства с их потребителями в системе фискальной организации. При помощи канонического анализа оценён характер зависимостей между институциональным обеспечением и основными индикаторами их производства. Предложены такие важные направления совершенствования институционального обеспечения воспроизводства общественных благ в Украине: гармонизация электоральных циклов ветвей власти, что способствует налаживанию взаимодействия с электоратом в части определения системы пріоритетів при производстве таких благ; завершение реформирования избирательного законодательства и построения партийной системы для усиления функциональной способности государства; постепенный переход к высшему качеству демократии через развитие политических прав, гражданских свобод, свободы прессы и борьбы с коррупцией.

Ключевые слова: общественные блага, воспроизводство, институциональные факторы, сводный бюджет, канонический анализ

Kichurchak M. V. Directions for Improvement of the Institutional Provision for Reproduction of Public Goods in the Economic System of Ukraine

The article aims to clarify the character of interaction between institutional factors and production of public goods, to single out the principal directions for improvement of the institutional provision for their reproduction in the Ukrainian economic system. Reliability and scientific validity of the obtained results are grounded in the methods of induction, deduction, comparison, historical and canonical analysis. The article describes the theoretical and methodological principles of the influence that institutional provision exerts on reproduction of public goods and analyzes the effect of the political and legal factors on their production in the Ukrainian economy. The author demonstrates that deformed production of these goods is caused by incompleteness of construction of the domestic representative democracy model; the processes of permanent improvement of electoral procedures; non-transparency of relations between the state and consumers of such goods in the system of a fiscal organization. Application of the canonical analysis allowed assessing the character of dependencies between the institutional provision and primary indicators of their production. The article proposes such important directions for enhancement of the institutional provision of reproduction of public goods in Ukraine: harmonization of electoral cycles of power branches, which fosters improved interaction with the electorate in terms of determination of preferences while producing such goods; completion of the process of reforming the electoral legislation and construction of a party system in order to enhance the functional capacity of the state; gradual transition to a better quality of democracy by developing political rights, civil liberties, freedom of the press and fighting corruption.

Keywords: public goods, reproduction, institutional factors, consolidated budget, canonical analysis

Pic.: 3. **Tabl.:** 8. **Bibl.:** 45.

Рис.: 3. Табл.: 9. Библ.: 45.

Кічурчак Маріанна Василівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра економіки України, Львівський національний університет імені І. Франко (ул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)

Email: Marianna_Kichurchak@ukr.net

Kichurchak Marianna V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Economy of Ukraine, Ivan Franko National University of Lviv (vul. Universytetska, 1, Lviv, 79000, Ukraine)

Email: Marianna_Kichurchak@ukr.net

Вступ. Однією з важливих складових відтворення суспільних благ є інституційне забезпечення цього процесу, що створює умови для координації взаємодії в системі їх виробництва. Водночас ринкова трансформація зумовила зміни економічних, політичних, соціальних і правових відносин у сфері продукування суспільних благ в Україні. У зв'язку з цим необхідно оцінити особливості впливу інституційних чинників на виробництво суспільних благ у вітчизняній економіці.

Наукові розвідки з визначення місця, ролі та функцій інститутів у процесах відтворення суспільних благ здійснювали відомі представники економічних шкіл і напрямів, починаючи ще від часів А. Сміта. Під кутом зору нашого дослідження доречно виокремити постаті Д. Блека, Г. Таллока, Г. Розенталя і Т. Ромера, які звернули увагу на особливості дії політичних чинників на суспільний вибір при наданні суспільних благ, А. Доунса і К. Ерроу, котрі дослідили механізми суспільного вибору та прийняття урядових рішень стосовно виробництва таких благ за демократії; Дж. Б'юкенена, Р. Коуза, Р. Масгрейва, М. Олсона, завдяки яким окреслено найголовніші засади забезпечення конституційного консенсусу при визначенні пропорцій споживання приватних і суспільних благ; Т. Беслі, Т. Персона, Г. Роланда і Г. Табелліні, які аналізували особливості державних видатків за різних видів електоральних систем і межі застосування регуляторів свідомого походження. Серед українських вчених питання інституційного забезпечення відтворення суспільних благ пов'язані з дослідженнями О. Длугопольського, Т. Єфименко, В. Куценко, А. Мельник, які аналізували тенденції розвитку суспільного сектора у трансформаційній економіці України; Г. Башнянина, А. Гриценко, В. Лисяк, Т. Меркулової, котрі досліджували динаміку інституційних перетворень та чинники соціалізації ринкової економічної системи тощо.

Хоча ці наукові дослідження мають неабияку теоретико-методологічну та практичну значимість, проте залишаються не до кінця вирішеними окремі частини загальної проблеми, що стосуються пошуку напрямів удосконалення інституційного забезпечення виробництва суспільних благ в економічній системі України. Так, вчені акцентують увагу на існуванні низки проблем інституційного характеру, що позначаються на якості продукування суспільних благ у вітчизняній економіці. Серед яких варто зазначити «заздалегідь прогнозоване невиконання видаткових частин бюджету, ухвалених під впливом передвиборчих перегонів без достатнього економічного обґрунтування» [1, с. 484]; «підрив довіри до держави, виконання нею своїх зобов'язань і мотивування платників податків до порушення своїх обов'язків» [2, с. 636]; «...проблема некерованості бюрократичних процедур, непрозорість процесів державного управління, які часто призводять до ситуації, коли урядовці усіх рівнів під час реалізації своїх владних повно-

важень обмежують свободу громадян і підпорядковують їх дії власним цілям» [3, с. 157]; «дефіцит бюджетних видатків усіх рівнів – головного сьогодні та провідного у майбутньому компонента ресурсозабезпечення низки галузей соціального призначення (освіти, культури, науки, охорони здоров'я) потребує узгодження консолідованих соціальних витрат держави і регіонів з наявними фінансовими ресурсами» [4, с. 262]. Зважаючи на це, у вітчизняній економіці не створено належних інституційних умов не лише для розширеного, але й простого відтворення суспільних благ, хоча їх споживання позитивно впливає на якість економічного зростання.

Метою статті є з'ясування природи взаємодії інституційних чинників і виробництва суспільних благ, окреслення найголовніших напрямів удосконалення інституційного забезпечення їх відтворення в економічній системі України. Для цього поставлено такі завдання: виявити особливості впливу інституційних чинників на продукування суспільних благ; за допомогою канонічного аналізу оцінити характер залежностей між інституційним забезпеченням та основними індикаторами виробництва суспільних благ; сформулювати низку пропозицій з поліпшення інституційного забезпечення відтворення суспільних благ у вітчизняній економіці.

Основні результати дослідження. У теоретико-методологічному аспекті специфіка дії інституційних чинників на відтворення суспільних благ зумовлена активним використанням регуляторів свідомого походження, серед яких особливе місце належить інституту суспільного вибору. Так, даний інститут визначає спосіб агрегування індивідуальних уподобань у колективні, підґрунтям чого є діючі правила голосування. Згідно з К. Ерроу, «за умови відсутності міжособистих порівнянь корисності, єдиними методами інтеграції індивідуальних уподобань у соціальні переваги, що задовольнятимуть більшість індивідуальних виборів, є або їх заданість, або диктатура» [5, с. 59]. Причому А. Доунс дослідив, що політична структура демократії, впливаючи на поведінку партій, позначається і на стабільності уряду через систему поглядів, ідеологію і неповноту інформації [6, с. 138 – 139, 143 – 145]. Тому відтворення суспільних благ у ринковій економічній системі буде залежати від механізму прийняття рішень за тих чи інших видів демократії.

Базові принципи роботи даного механізму пов'язані з моделлю медіанного виборця, за допомогою якої можна визначити дії споживачів щодо забезпечення виробництва суспільних благ. Так, Д. Блеком логічно обґрунтовано засади прийняття рішень індивідами для однопікових уподобань і таких, що не мають предмету обмежень, де важливою є потреба узгодження колективних рішень [7, р. 26 – 34]. Причому Т. Ромер і Г. Розенталя довели, що на емпіричному рівні дану модель підтверджено для адекватно сформованої

структури політичних інституцій, у протилежному випадку необхідно враховувати їх попередній стан [8, с. 161 – 164]. Інший вчений зазначив, що «спроби одержати прихильність виборців через голосування за певний результат, що компенсує один одному індивідуальні надлишки і втрати, не є підходящим політичним судженням» [9, с. 196]. Тому для виробництва суспільних благ важливою є побудова такого інституційного каркасу, що забезпечив ефективну взаємодію споживачів суспільних благ і держави завдяки чітко встановленим правилам, у тому числі і суспільно визнаним нормам фіскальної організації.

У свою чергу це вимагає конституціоналізації виробництва суспільних благ, завдяки чому в економічній системі закріплюються базові пропорції розподілу і перерозподілу ВВП для їх продукування, формуються мінімальні стандарти надання та окреслюються найголовніші принципи досягнення консенсусу. З теоретико-методологічної точки зору це обумовлене тим, що «від закону залежить, яких саме стимулів буде не вистарчати, бо він визначає, як саме потрібно змінити контракти, щоб здійснити ті дії, котрі максимізують цінність виробництва» [10, с. 170]. Крім того, «індивіди обирають фундаментальну організацію діяльності, а не визначають прямо розмір і протяжність суспільного сектора» [11, с. 209]. У зв'язку з цим «розширення суспільного сектора відображає найфундаментальнішу річ – зміни у потребах і, зі зростанням масової участі в демократичних процесах, зміни в коаліціях і бажаннях громадськості» [12, с. 151]. Тому у сфері продукування суспільних благ інституційні чинники породжують певний дуалізм: виробництво таких благ підпорядковане нормам, у створенні яких безпосередньо бере участь держава, проте формуються умови для селективного надання таких благ через виокремлення економічних груп тиску і рентопошукової поведінки представників уряду.

У такий спосіб інституційні чинники деформують відтворення суспільних благ, стимулюючи процеси «захоплення» держави. Хоча політична машина не працює задля досягнення колективних благ, але вона вважається зацікавленою в індивідуальних вигодах, які може отримати для тих, хто до неї входить [13, с. 214 – 215]. Для споживачів суспільних благ це означає, що акумулювання та розподіл бюджетних ресурсів для виробництва таких благ орієнтоване на додаткові кошти, котрі використовуються апаратом держави для забезпечення власних інтересів. Якщо це явище має системний характер, то з часом нівелюється основа довіри до держави, як виразника і координатора суспільних інтересів у сфері виробництва суспільних благ. Бо «слабка держава має тенденцію бути безнадійно бідною, неспроможною виконувати основні економічні функції і збільшувати доходи для того, щоб постачати основні послуги для громадян» [14, с. 2]. У свою чергу це є передумовою для формування своєрідного «кола неспроможності»: неефективно використовуючи наявні ресурси для виробництва суспільних благ, держава погіршує якість таких благ, знижуються стимули для співпраці з нею інших суб'єктів економічної системи через їх опортуністичні дії, а згодом звужуються внутрішні можливості акумулювання бюджетних коштів. Тому однією з важливих функцій інституційного забезпечення відтворення суспільних благ є створення таких умов, за яких державі буде притаманною

політична стабільність, низький ризик конфліктів, високий ступінь довіри, орієнтованість на транспарентність відносин з іншими суб'єктами і відповідальність. Унаслідок цього інституційне забезпечення відтворення суспільних благ є складною системою, в якій взаємодія індивідів і держави зумовлює виникнення синергетичного ефекту.

У теоретико-методологічній площині значення інституційних чинників для відтворення суспільних благ в економічній системі полягає у: створенні основи для імплементації уподобань множини індивідів в колективні через формалізацію відносин з державою щодо характеру розподілу і перерозподілу ресурсів для їх виробництва; забезпеченні убудованості найголовніших цілей, завдань і принципів виробництва таких благ в економічну політику завдяки організації взаємодії держави та інших суб'єктів через політичний процес в умовах демократії; окресленні меж функціональності держави при організації продукування даних благ з метою мінімізації проявів рентопошукової поведінки представників державного апарату і опортунізму інших суб'єктів.

При аналізі впливу інституційного забезпечення на відтворення суспільних благ в Україні доречно виокремити політико-правові чинники, які беруть активну участь у формуванні інституту суспільного вибору та демократичних перетвореннях. Найкардинальніше позначилася на трансформації моделі виробництва суспільних благ розбудова демократичного механізму виявлення уподобань споживачів даних благ, зовнішніми проявами чого були відмова від монопартійності і формування виборчого законодавства.

У 1992 – 2013 рр. було ухвалено два окремих закони про вибори Президента України, п'ять – про вибори народних депутатів України, сім – про вибори депутатів нижчого рівня, два – про Центральну виборчу комісію, два – про місцеve самоврядування, а умови створення і функціонування партій ще до 2013 р. регулювалися двома нормативно-правовими актами (табл. 1). Крім того, зміни стосувалися збалансування повноважень гілок влади в Україні та взаємодії між ними, призводячи до модифікації відповідних статей Конституції України, що у свою чергу ставало фундаментом розбудови національної моделі представницької демократії. Тому специфічною рисою електорального законодавства було його перманентне удосконалення, яке головню проходить у кінці електорального циклу, що пов'язане з потребами збереження статус-кво депутатів різних рангів, забезпечення їх роботи понад два і більше строків для лобювання корпоративних інтересів впливових груп. Це зумовлене тим, що «самі українські партії залишаються проектами еліт, які не мають зв'язку з громадянами...» [15, с. 17], а «нелегітимний вплив фінансово-промислових груп і політична корупція стають безпосередніми складовими процесу формування виборчих списків партій (блоків) на виборах усіх рівнів, впливають на прийняття рішень Парламентом та іншими владними інститутами» [16, с. 11]. Діюча модель представницької демократії формувала головню короткострокові орієнтири для виробництва суспільних благ, зважаючи на політичну кон'юнктуру і досягнення бажаних преференцій групами впливу.

Система виявлення уподобань споживачів суспільних благ пов'язана і з електоральним циклом, який для Пре-

Кількість змін до виборчого законодавства України в 1992 – 2013 рр., од.

Показник	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	
Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР						4	2	5	4	6	8	7											
від 08.12.2004 р. № 2222-IV													4	3	0	3	6	4	4				
від 01.02.2011 р. № 2952-VI																				3	3		
від 19.09.2013 р. № 586-VII																							2
Закони України																							
«Про місцеві ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування» від 07.12.1990 р. № 533-XII	4	5	0	1	1																		
«Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР						0	1	2	4	5	1	8	5	8	1	7	5	4	9	4	14	5	
«Про всеукраїнський та місцевий референдуми» від 03.07.1991 р. № 1286-XII	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1		
«Про всеукраїнський референдуми» від 06.11.2012р. № 5475-VI																							0
«Про вибори Президента України» від 05.07.1991 р. № 1297-XII	0	0	2	0	0	0	0	0															
від 05.03.1999 р. № 474-XIV									0	0	0	2	1	1	0	1	0	5	2	0	5	2	
«Про вибори народних депутатів України» від 18.11.1993 р. № 3623-XII			1	2	2	2																	
від 24.09.1997 р. № 541/97-ВР						3	8	0	2														
від 18.10.2001 р. № 2766-III										0	2	1	2										
від 25.03.2004 р. № 1665-IV														4	3	4	1	1	1	1			
від 17.11.2011 р. № 4061-VI																						3	2
«Про статус народного депутата України» від 17.11.1992 р. № 2790-XII	0	0	2	2	0	2	2	0	3	1	3	4	3	3	1	2	3	3	2	2	4	1	
«Про вибори депутатів місцевих Рад народних депутатів Української СРСР» від 27.10.1989 р. № 8305-XI	1	0																					
«Про вибори депутатів і голів сільських, селищних, районних, міських, районних у містах, обласних Рад» от 24.02.1994 № 3696-XII			1	0	1	1	1																
«Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 14.01.1998 р. № 14/98-ВР								0	1	0	0	1	1										
«Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим» від 12.02.1998 р. № 118/98-ВР																							
«Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 06.04.2004 р. № 1667-IV														2	3	1	0	3					
від 10.07.2010 р. № 2487-VI																			2	0	4	1	
«Про статус депутатів місцевих Рад народних депутатів» від 04.02.1994 р. № 3949- XII			1	0	1	0	2	0	0	0													
«Про статус депутатів місцевих рад» від 11.07.2002 р. № 93- IV											1	1	1	2	1	2	1	0	1	0	2	1	
«Про політичні партії в Україні» від 05.04.2001 р. № 2365-III									0	0	0	1	1	2	1	3	1	9	0	0	2	2	
«Про об'єднання громадян» від 16.06.1992 р. № 2460-XII	0	1	0	0	0	1	1	1	1	1	0	2	0	2	1	0	1	1	2	0	1		

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	
«Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 р. № 4572-VI																							1
«Про центральну виборчу комісію» від 17.12.1997 р. № 977/97-ВР							0	0	0	0	0	2											
від 30.06.2004 р. № 1932-IV													0	1	1	4	1	0	1	0	2	1	

Складено на основі: [17].

зидента України охоплював періоди 1991 – 1994 рр., 1994 – 1998 рр., 1998 – 2004 рр., 2005 – 2010 рр., 2010 – 2014 рр., Верховної Ради України – 1990 – 1994 рр., 1994 – 1998 рр., 1998 – 2002 рр., 2002 – 2006 рр., 2006 – 2007 рр., 2007 – 2012 рр., 2012 – 2014 рр. Якщо до 2004 р. існувала синхронність виборів відповідних гілок влади, то від 2005 р. – спостерігали

часткове перезавантаження влади, перебудову її діяльності у форматі «про-» та «антипрезидентських» коаліцій і продовження реформування політичної системи. Так, у 2000 – 2013 рр. кількість партій збільшилася в 1,83 рази, в середньому за рік реєстрували 9 – 10 партій, причому інтенсифікація цього процесу відбувалася за і в рік виборів (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка розвитку партійної системи в Україні в 2001 – 2013 рр.

Складено та обраховано на основі: [19, с. 22; 20].

Тенденції розвитку партійної системи вказують на те, що пошук власної моделі інституту суспільного вибору все ще триває. Про незавершеність цього процесу свідчать і різні підходи до виокремлення найголовніших етапів формування політичної системи [16, с. 3 – 9; 18, с. 51 – 54]. Тому однією з головних закономірностей розвитку інституту суспільного вибору є зорієнтованість на домінування кількох потужних партій, яке підсилюється завдяки співпраці з партіями-сателітами, корегуванню величини прохідного бар'єру та створенню системи лояльності з боку електорату.

Хоча для відтворення суспільних благ ці зрушення є позитивними, оскільки вибудовуються підходи до врахування запитів споживачів таких благ, підґрунтям чого є диференціація системи їх преференцій, посилення транспарентності прийняття рішень та контрольованості суспільством. Але для інституту суспільного вибору притаманними стали «проблема розподілу влади, відсторонення народу України від прийняття найважливіших державних рішень.., народне волевиявлення під час виборів підміню-

ється виборчими маніпуляціями і фальсифікаціями» [21, с. 18]. Тому інституційне забезпечення стало одним з головних чинників спотворення виробництва суспільних благ через популістичний характер електорального процесу, активне використання адміністративного ресурсу, посилення соціальної інертності виборців.

Зовнішніми ознаками цього стала неоднозначність реформування у сфері фіскальної організації процесів виробництва суспільних благ в Україні. Згідно з даними табл. 2 у 2002 – 2013 рр. поступово посилювалися дисбаланси між прогнозними і реальними показниками зростання ВВП, індексу споживчих цін і параметрами зведеного бюджету України. Хоча у політичній площині проголошували лібералізацію економічних відносин і розбудову найважливіших інститутів ринку, але при цьому рівень державного регулювання в економічній системі зростає. Однією з причин цього є успадкована Україною гіпертрофованість суспільного сектора, яка за роки незалежності не зазнала суттєвих трансформацій. Тому погодимось із Г. Башнянином і Л. Гон-

Таблиця 2

Динаміка основних соціально-економічних і бюджетних індикаторів в Україні в 2002 – 2013 рр.

Показник	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Темпи зростання ВВП, % до поперед. р.												
факт	105,2	109,6	112,1	102,6	107,3	107,9	102,3	85,2	104,1	105,2	100,2	100,0
прогноз	104,8	106,0	106,5-112,4	106,5-108,6	106,8-107,0	106,5-107,0	107,5	106,8-108,5	106,0-106,5	106,5-109,2	103,9-107,2	106,5
Зведений бюджет, % ВВП												
доходи												
факт	28,0	28,2	26,3	30,4	31,6	30,5	31,4	29,9	28,7	30,3	31,6	30,4
прогноз	25,0	27,09	25,68-27,76	26,35-28,89	26,38-28,36	28,08-30,0	25,89-29,7	28,75-29,1	25,17-28,72	24,51
видатки												
факт	27,3	28,4	29,7	32,1	32,2	31,4	32,6	33,7	34,5	31,1	34,9	34,8
прогноз	24,0	27,27	26,68-27,79	27,35-30,49	27,38-29,81	29,25-32,3	30,44-32,0	26,08-31,25	25,31-29,97	24,62
дефіцит/ профіцит												
факт	-0,7	0,2	3,4	1,8	0,7	1,1	1,5	4,1	5,9	1,8	3,6	4,4
прогноз	-1,0	0,18	0,3-1,0	1,0-1,6	1,0-1,45	1,17-2,3	2,3-4,55-	-2,67-2,15	0,14-1,25	0,11
Індекс споживчих цін, %												
факт	100,8	105,2	109,0	113,5	111,6	116,6	122,3	112,3	109,1	104,6	99,8	100,5
прогноз	106,5	105,8	105,5-107,6	103,9-107,0	103,0-106,2	106,8-109,1	105,0-106,9	104,5-110,7	109,3-112,0	109,0-110,9	107,9-109,0	105,5

Джерело: [23 – 30].

чарук, що «у національних економіках з надмірним розвитком суспільного сектора поточні ефекти можуть бути і, як правило, є негативними, а за умов слабкої капіталізації економічного розвитку вони ніяк не перекриваються позитивними поточними ефектами капіталізації» [22, с. 141 – 142]. Хоча держава декларувала власну зорієнтованість на забезпечення розширеного відтворення суспільних благ, але завадили цим намірам інфляційні процеси, збільшення рівня дефіциту зведеного бюджету та посилення залежності від зовнішніх джерел отримання коштів.

Однією з причин такого стану речей може бути незрілість інституту представницької демократії, наявність прихованого патерналізму і звужені можливості споживачів суспільних благ відстоювати свої інтереси, зокрема у площині контролю і транспарентності відносин з державою. Зміна значень індексу та рейтингу демократії в Україні в 2000 – 2013 рр. мала «рваний» характер. У 2000 – 2009 рр. вони поступово зростали, коливаючись у межах 42,4 – 57,3 балів і 53 – 66 місць, у 2010 – 2013 рр. відбулося їх погіршення – 52,4 – 55,5 балів і 54 – 73 місць [31]. Це вказує на перехід від низької до середньої якості демократії з наступним незначним її погіршенням. У Польщі значення індексу демократії поступово підвищувалося від 62,9 у 2000 р. до 69,7 у 2013 р., рейтинг був відносно стабільним, подібна тенденція притаманна і для Болгарії та інших країн колишнього соціалістичного табору. Натомість у Російській Федерації у 2000 – 2013 рр. значення індексу демократії підвищилось від 35,6 до 44,4, проте рейтинг суттєво знизився від 70 місця у 2000 р. до 97 у 2013 р. [31], вказуючи на низьку та дуже низьку якість демократії. Для України існування такої закономірності є ознакою централізації управління та дій в інтересах пропрезидентської більшості, що пов'язане із «захопленням» можливості впливати на процедури узгодження суспільних інтересів та нав'язування споживачам суспільних благ власної моделі їх надання.

На користь цього свідчить поступове перенесення податкового навантаження на кінцевих споживачів, що обумовлене переважанням у структурі доходів зведеного бюджету України непрямих податків (рис. 2). Хоча орієнтація на акумулювання коштів для виробництва суспільних благ за допомогою непрямих податків є притаманною

для переважної більшості країн Європейського Союзу, але в умовах недостатньої купівельної спроможності багатьох домогосподарств опосередковано вказує на врахування інтересів кланово-олігархічних структур в Україні. Якщо в 2000 – 2007 рр. зростання податкових надходжень у зведеному бюджеті відбувалося на тлі скорочення рівня державного боргу, що пояснюється відродженням виробництва після кризи 1992 – 1999 рр., сприятливою кон'юнктурою на зовнішніх ринках, оптимістичними очікуваннями та поліпшенням добробуту економічних суб'єктів, то від 2008 р. напруженість в акумуляції податків до бюджету наростала. Тим самим до 2014 р. базові умови відтворення суспільних благ поступово погіршилися, що за недостатньої якості демократії націлювало на використання «ручного» режиму управління зведеним бюджетом.

Про існування проблем з якістю демократії та узгодженістю дій політичних партій, що впливають на формування основних інституційних правил взаємодії у сфері відтворення суспільних благ в Україні, вказували зміни конфігурації партійної системи під час кожного виборчого циклу (рис. 3). Динаміка індексу М. Лааксо і Р. Тагепери показала, що в 1998 – 2007 рр. відносна «вага» партій поступово зменшилася, після виборів 2012 р. зросла, що обумовлене прагненнями монополізації політичного ринку. За виборчий цикл 1998 – 2012 рр. майже у 2,1 рази скоротився індекс ефективної кількості електоральних партій, що пов'язане з модифікацією чинного виборчого законодавства, сегментацією електорату та індиферентністю влади до врахування суспільних інтересів. За ті роки індекс Г. Голосова суттєво не змінився, вказуючи на явище диспропорційності місць у парламенті. Опосередковано це свідчить про наявність у парламенті груп лобіювання та орієнтацію на коаліційність в прийнятті тих чи інших рішень. Це підтвердив й індекс парламентської фракційності, який був 0,8 – 0,9.

Водночас у 1998 – 2012 рр. величина індексу Галлахера зменшилася в 4,4 рази, що пов'язане з існуванням партії з деяким домінуючим становищем по відношенню до інших, яка впливала на прийняття рішень. Зміна індексу балансу мала стрибкоподібний характер і до 2012 р. зросла до 0,7, що свідчить про трансформацію рівноваги у розмі-

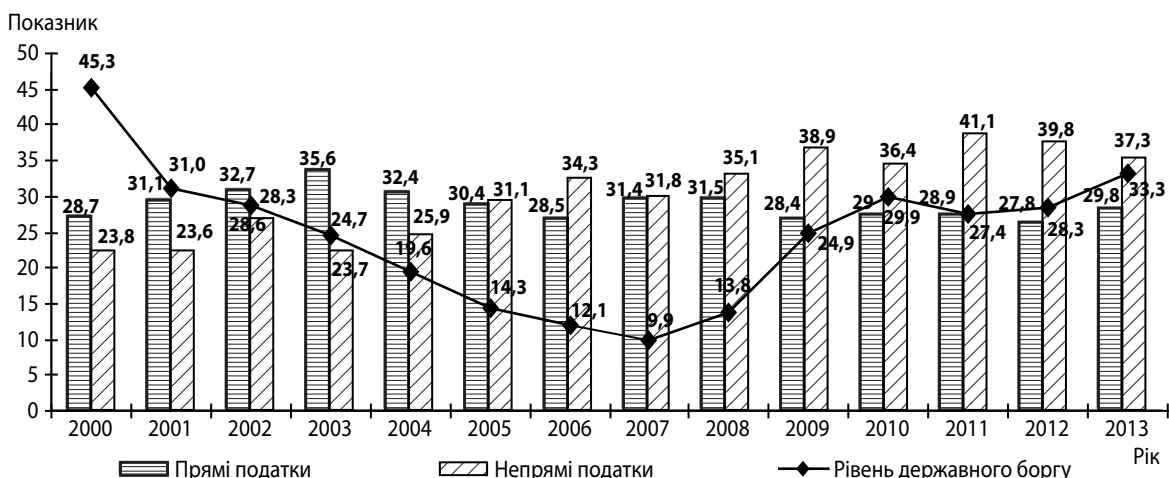

Рис. 2. Частка податкових надходжень у зведеному бюджеті та рівень державного боргу України у 2000 – 2013 рр., %

Складено і обраховано на основі: [32; 33, с. 54].

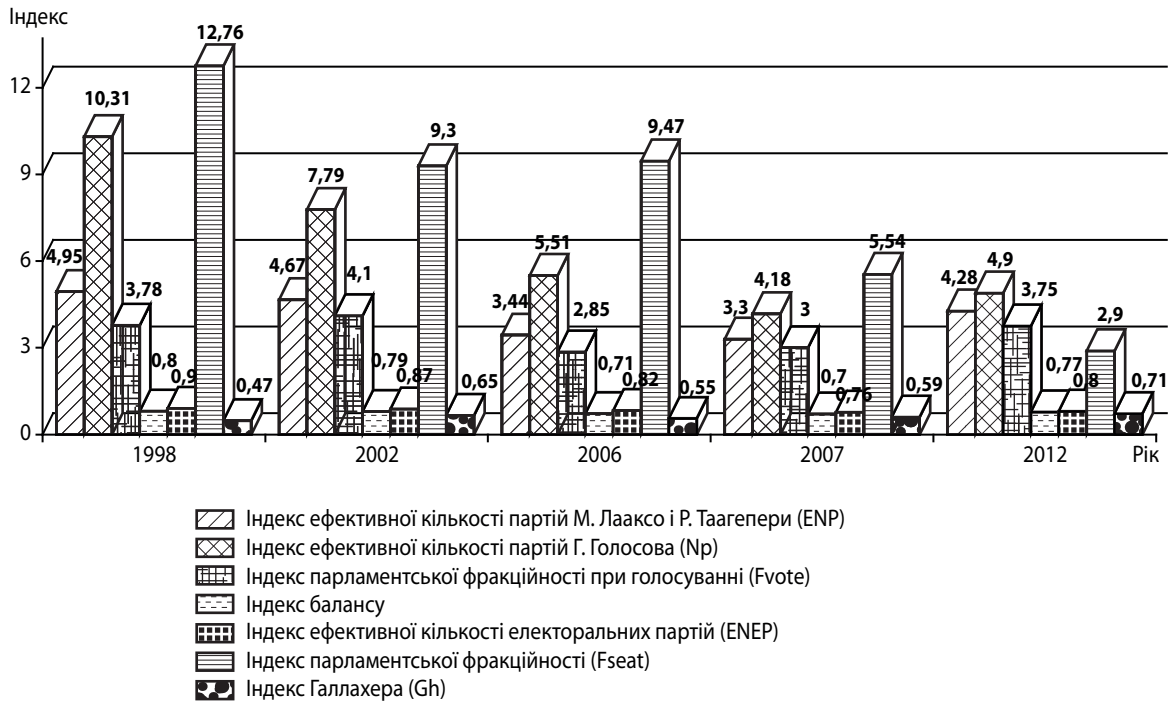

Рис. 3. Показники ефективності партій в Україні в 1998 – 2012 рр.

Джерело: [34, с. 162 – 168; 35].

рах партій. Для відтворення суспільних благ в Україні це має неоднозначні наслідки. З одного боку, в системі суспільного вибору посилилася фракційність і урівноважилося представництво партій у парламенті, що є індикатором демократизації прийняття рішень, з іншого – наявні ознаки монополізації політичного ринку, лобювання інтересів кланово-олігархічних груп і загравання з електоратом.

Унаслідок цього процеси відтворення суспільних благ ставали щораз більш залежними від впливу політико-правових чинників. Згідно з даними табл. 3 стрибкоподібне

підвищення рівня оплати праці і пенсій корелювало з існуючими виборчими циклами президента і парламенту (табл. 3). Причому їх темпи зростання були вищими за темпи зростання ВВП, стаючи одним з чинників розгортання інфляційних процесів і посилення дисбалансів у бюджетній системі. У 2010 – 2013 рр. частка видатків зведеного бюджету, що надходила для покриття дефіциту Пенсійного фонду України на виплати пенсій, перебувала в околі 10 %, а загальний обсяг видатків на пенсійне забезпечення був 17,7 – 16,6 % ВВП [обраховано на основі: 33, с. 54; 36]. Це

Таблиця 3

Динаміка середньомісячної заробітної плати і темпу зростання середнього розміру місячної пенсії в Україні в 2000 – 2013 рр.*

Показник	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Середньомісячна номінальна заробітна плата, % до попереднього року	129,6	135,2	121,0	122,8	127,5	136,7	129,2	129,7	133,7	105,5	120,0	117,6	114,9	107,9
Середньомісячна реальна заробітна плата, % до попереднього року	99,1	119,3	118,2	115,2	123,8	120,3	118,3	112,5	106,3	90,8	110,2	108,7	114,4	108,2
Середньомісячна номінальна заробітна плата, % до прожитк. мінімуму працездатних осіб	80,0	94,0	103,1	126,6	152,2	178,0	206,1	237,9	270,0	256,2	242,8	262,3	266,8	268,1
Темпи зростання середнього розміру місячної пенсії, % до попереднього року	121,5	146,4	111,5	133,4	173,5	128,7	117,6	162,2	120,4	110,5	111,6	108,8	117,3	108,0

* ≡ – виборчий цикл президента, == – виборчий цикл парламенту.

Складено і обраховано на основі: [38, с. 217; 39, с. 170, 198; 40].

означає, що наявні інституційні чинники здебільшого гальмували процеси відтворення суспільних благ. Причиною цього є проблеми становлення інститутів, бо «коли еволюційний механізм відбору інститутів за критерієм ефективності не порушений, це або призводить до підвищення ефективності діяльності держави, або її виходу з даної області» [37, с. 150]. Зважаючи на обмеженість бюджетних ресурсів, відбулося їх переорієнтування на виконання «захисних» зобов'язань і нехтування належним виконанням функцій держави, пов'язаних із задоволенням попиту на суспільні блага.

У свою чергу у рамках виборчого парламентського циклу це позначилося на виокремленні пріоритетів виробництва суспільних благ, обумовлюючи перерозподіл коштів між відповідними статтями видатків зведеного бюджету (табл. 4). Так, ранжування темпів зростання видатків зведеного бюджету України виявило, що в 2002 р. пріоритетними були охорона навколишнього середовища, державне управління, соціальний захист і соціальне забезпечення, освіта, в 2006 р. – житлово-комунальне господарство, економічна діяльність, охорона навколишнього природного середовища, державне управління, в 2007 р. – економічна діяльність, національна оборона, громадський порядок та безпека, судова влада, охорона навколишнього природного середовища, в 2012 р. – житлово-комунальне госпо-

дарство, охорона навколишнього природного середовища, духовний та фізичний розвиток, охорона здоров'я. Для порівняння, в 2004 р. напрями видатків загального бюджету ЄС мали таку пріоритетність, як житлово-комунальне господарство, охорона здоров'я, соціальний захист і соціальне забезпечення, громадський порядок та безпека, в 2009 р. – економічна діяльність, охорона здоров'я, духовний та фізичний розвиток, соціальний захист і соціальне забезпечення. Тому «проблему визначення пріоритетів слід розглядати у двох площинах – окреслення загальних підходів, принципів та методів визначення пріоритетів; друга – оптимізація дохідної і видаткової частин бюджетів усіх рівнів» [41, с. 227]. У контексті відтворення суспільних благ це зумовлене потребами нівелювання кон'юнктурності дій держави під час електорального процесу.

Відмінність у пріоритетності України та країн ЄС полягає у тому, що в останніх вагомішого значення надається соціальному захисту і соціальному забезпеченню, охороні здоров'я, тоді як у нашій країні звернено увагу на охорону навколишнього природного середовища, інші ж напрями видатків зведеного бюджету є більш флюктуційними. Значимо, що в Україні в 2001 – 2013 рр. найваріативнішими (максимальне і мінімальне значення рангів) були такі види виробництва суспільних благ, як духовний і фізичний розвиток, житлово-комунальне господарство, економічна

Таблиця 4

Ранжування темпів зростання видатків зведеного бюджету України та країн Європейського Союзу в 2001 – 2013 рр.*

Показник	Країни	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Державне управління	Україна	8	2	8	8	8	4	8	6	3	2	6	8	2
	ЄС (27 країн)	10	8	6	10	1	7	10	2	1	...
Громадський порядок, безпека та судова влада	Україна	2	6	9	5	5	8	3	3	7	6	5	6	3
	ЄС (27 країн)	4	2	5	6	4	5	7	5	5	...
Освіта	Україна	4	4	7	9	3	6	7	5	1	5	8	5	6
	ЄС (27 країн)	5	7	2	5	7	8	4	6	4	...
Охорона здоров'я	Україна	6	5	5	7	7	5	5	8	2	4	7	4	5
	ЄС (27 країн)	2	1	1	4	6	2	3	7	3	...
Соціальний захист і соціальне забезпечення	Україна	3	3	10	2	1	10	9	1	4	3	9	10	1
	ЄС (27 країн)	3	6	7	7	8	4	2	3	2	...
Духовний та фізичний розвиток	Україна	7	9	2	6	6	7	6	4	5	1	10	3	8
	ЄС (27 країн)	6	4	3	2	2	3	9	8	7	...
Економічна діяльність	Україна	9	8	6	1	4	2	1	7	10	9	3	9	9
	ЄС (27 країн)	8	9	8	3	9	1	8	1	10	...
Охорона навколишнього природного середовища	Україна	10	1	3	4	10	3	4	10	6	8	2	2	4
	ЄС (27 країн)	7	3	9	1	3	10	1	9	6	...
Житлово-комунальне господарство	Україна	1	10	4	3	2	1	10	2	8	10	1	1	10
	ЄС (27 країн)	1	10	4	8	5	9	5	10	9	...
Національна оборона	Україна	5	7	1	10	9	9	2	9	9	7	4	7	7
	ЄС (27 країн)	9	5	10	9	10	6	6	4	8	...

*== – виборчий парламентський цикл України, == – виборчий парламентський цикл країн ЄС.

Обраховано на основі: [33, с. 54; 42].

діяльність, національна оборона, охорона навколишнього природного середовища, соціальний захист і соціальне забезпечення, освіта, у країнах ЄС – державне управління, житлово-комунальне господарство, економічна діяльність, охорона навколишнього природного середовища.

Існування таких флуктуацій пов'язане з особливостями соціально-економічного розвитку, вираженістю підходів до формування видатків зведеного бюджету, реакцією на наслідки світової фінансово-економічної кризи, рівнем розвитку інституту суспільного вибору та демократії в Україні та країнах ЄС. Тому, відштовхуючись від досвіду країн ЄС, для підвищення ефективності виробництва суспільних благ в нашій країні доречно зменшити розмах варіації ранжувань за видами видатків зведеного бюджету, що можливе за умови кращого узгодження суспільних інтересів і впровадження до системи прийняття рішень підходів, пов'язаних із баченням майбутнього та орієнтованістю на середньо- і довгострокову перспективу.

Оцінити характер залежностей між інституційним забезпеченням та основними індикаторами виробництва суспільних благ доречно через порівняння стану справ

в Україні та інших країнах світу (табл. 5). Підґрунтям цього підходу є праці Т. Персона, Г. Ролянда і Г. Табелліні, в яких відображено взаємозв'язки таких інституційних чинників, як електоральний процес, політика з раціональними політиками, з характером урядових видатків і розміром уряду через побудову економетричних моделей [43, с. 172 – 184; 44, с. 24 – 31]. У контексті нашого дослідження до найголовніших індикаторів, що відображають базові умови відтворення суспільних благ в економічній системі, доречно зарахувати фіскальну свободу, борг центрального уряду та урядове витрачання, тим самим акцентуючи увагу на спроможності держави через податки акумулювати ресурси для їх виробництва, боргових зобов'язань і особливостях здійснення бюджетних видатків. До важливих показників якості інституційного забезпечення належать стан політичних прав, громадянських свобод, свободи преси та сприяння корупції.

Наприклад, у 2012 р. в Україні у порівнянні з Російською Федерацією були вищими показники якості інституційного забезпечення, з Польщею – відповідно нижчими. Для головних індикаторів відтворення суспільних благ в Україні у порівнянні з Російською Федерацією їх значен-

Таблиця 5

Найголовніші індикатори виробництва суспільних благ і якості інституційних чинників в Україні та інших країнах світу в 2012 р.

Країна	Фіскальна свобода	Борг центрального уряду, % ВВП	Урядове витрачання	Політичні права	Громадянські свободи	Свобода преси	Індекс сприйняття корупції
1	2	3	4	5	6	7	8
Австрія	50,5	61,9	15,4	96,3	96,3	87	74,5
Албанія	91,4	38,8	69,5	60,9	61,5	52,9	21,4
Бельгія	44,8	53,4	12,1	100	95,4	98,8	76,4
Болгарія	93,6	93,4	50,3	85,3	76,2	68,8	27,8
Великобританія	56,4	47,9	21,5	100	93,6	87	77,6
Вірменія	89,3	24,6	74,9	31,6	43,2	37,5	18,9
Греція	65,3	45,1	16,2	87,8	79,8	69,9	25,3
Грузія	87,8	84,4	55,8	58,4	56	52,3	40
Естонія	79,1	97,8	38,8	97,6	92,7	91,8	62,3
Ізраїль	64,1	65,9	41	90,2	72,5	75,8	55,9
Ірландія	73,9	46,3	30,4	97,6	96,3	92,9	72,5
Іспанія	61,3	72,3	37,1	98,8	94,5	81,7	61,7
Італія	55	42,8	19,4	89	87,2	72,9	32,3
Канада	79,2	73,8	41,7	100	97,3	88,8	89,8
Киргизька республіка	93,1	26,8	66,5	38,9	35,8	30,5	9,3
Китай	70,4	38,8	84,1	7,1	16,6	12,8	29,7
Кіпр	83,3	41,9	37,1	95,1	90,8	84,1	63
Латвія	84,3	79,2	43,8	82,9	83,5	79,4	38,7
Литва	93,6	78,5	41,7	92,7	87,2	84,1	45,7
Македонія	91,2	26,1	66,7	65,8	60,6	47	32,9
Молдова	86,5	89	38,7	71,9	56,9	48,7	22,1
Німеччина	61,3	72,1	32,2	97,6	94,5	91,8	82,1
Норвегія	52,5	90,9	35,3	100	100	100	92,3

1	2	3	4	5	6	7	8
Польща	74,4	51	40,3	95,1	90,8	81,7	52,7
Португалія	59	52,6	25,5	97,6	96,3	91,8	59,8
Російська Федерація	82,5	96,7	48,6	19,3	26,7	16,9	13,8
Румунія	87,4	45,7	55,1	82,9	79,8	62,9	32,9
Сербія	84,1	30,4	39,3	75,6	78	69,9	26,5
Словацька Республіка	84,2	77,5	48,2	92,7	90,8	86,4	35,5
Словенія	64,8	61,1	27,9	95,1	87,2	82,9	57,2
США	69,8	58,3	46,7	93,9	91,8	90,6	72,5
Угорщина	78,6	58,3	24,4	90,2	85,3	69,4	46,3
Україна	78,2	87	29,4	56	56,9	41,7	11,9
Фінляндія	65,4	76,3	5,2	100	100	99,4	98,1
Франція	53,8	51,9	5,3	95,1	94,5	84,7	70,6
Хорватія	76,4	45,9	45	90,2	81,7	64,6	35,5
Чеська Республіка	82	81,3	36,8	95,1	94,5	89,4	40
Швейцарія	67,9	86,9	65,8	97,6	94,5	97,6	91,7
Швеція	39,1	81,3	8,8	100	100	100	96,2
Японія	67,1	1	47	92,7	83,5	84,7	78,9

Складено на основі: [31; 45].

ня були нижчими, з Польщею – вищими. Пояснити цю ситуацію можна тим, що у Польщі є кращими демократичні установки, що сприяє прозорості відносин держави і споживачів суспільних благ, у Російській Федерації якість демократії є недостатньою, обумовлюючи посилення монополізації державою процесів виробництва таких благ. В Україні процеси відтворення суспільних благ хоча демократизуються, проте наявні несприятливі умови, пов'язані з чинниками «захоплення» держави.

Для виявлення загальних тенденцій впливу інституційного забезпечення на відтворення суспільних благ визначено взаємозалежності між цими двома множинами індикаторів за допомогою канонічного аналізу. Індикатори відтворення суспільних благ утворюють множину $X = (x_1, x_2, x_3)$, де x_1 – фінансова свобода, x_2 – борг центрального уряду, % ВВП, x_3 – урядове витрачання. Індикатори якості інституційного забезпечення – множину $Y = (y_1, y_2, y_3, y_4)$, де y_1 – політичні права, y_2 – громадянські свободи, y_3 – свобода преси, y_4 – індекс сприйняття корупції. Обсяг вибірки – це 51 країна, серед яких є такі, як Австралія, Індія Канада, Китай, США, Японія, країни ЄС, Україна та окремі країни колишнього СРСР, період – 2012 р., що зумовлене неповнотою представлення даних за 2000 – 2011 рр., зокрема, за компонентами рейтингу демократії.

Згідно з даними табл. 6 виявлено сильний значущий зв'язок між множинами X і Y ($R = 0,7194$, $p = 0,00000$). Задаючи значення з лівої множини можна пояснити 46,58 % дисперсії змінних, що відповідають правій множині. Це означає, що за найголовнішими індикаторами відтворення суспільних благ можна прогнозувати успішність розвитку інституційного забезпечення. Впливом змінних з правої множини пояснюється 33,21 % дисперсії змінних з лівої множини.

Таблиця 6

Основні результати канонічного аналізу

N = 51	Каноніч. R:0,7194 $\chi^2(12)=49,199$ p=0,00000	
	Ліва множина	Права множина
Число змінних	3	4
Вилучена дисперсія	100,000%	97,8570%
Загальна надлишковість	33,2029%	46,5853%
Змінні: 1	Фінансова свобода	Політичні права
2	Борг центрального уряду	Громадянські свободи
3	Урядове витрачання	Свобода преси
4		Індекс сприйняття корупції

Обраховано на основі: [31; 45].

Існує три латентні та три канонічних корені (табл. 7), з яких значущим є лише один ($p < 0,01$), а другий перебуває в околі p . Усі досліджувані змінні, як лівої, так і правої множини, мають сильний кореляційний зв'язок з першим канонічним коренем, кореляція з другим та третім є слабшою.

Виявлено, що аналізовані змінні одержали найбільше значення структурних коефіцієнтів за першим коренем (табл. 8). Причому для правої множини Y їх значення є від'ємним, що вказує на існування зворотного зв'язку для показників якості інституційного забезпечення, для лівої

Таблиця 7

Власні значення і χ^2 з успішно видаленими коренями

Корінь	Власні значення			Корінь видалений	Значення χ^2 з успішно видаленими коренями					
	Ліве Корінь 1	Праве Корінь 2	Корінь 3		Каноніч R	Каноніч. R ²	χ^2	сс	p	Лямбда Перв.
Значення	0,517536	0,277654	0,015319	0	0,719400	0,517536	49,19876	12	0,000002	0,343167
				1	0,526928	0,277654	15,67166	6	0,015646	0,711281
				2	0,123771	0,015319	0,71014	2	0,701127	0,984681

Обраховано на основі: [31; 45].

Таблиця 8

Факторна структура коренів правої та лівої множин

Корінь змінна	Факторна структура, права множина			Корінь змінна	Факторна структура, ліва множина		
	Корінь 1	Корінь 2	Корінь 3		Корінь 1	Корінь 2	Корінь 3
Політичні права	-0,877194	-0,382081	-0,279374	Фіскальна свобода	0,881039	-0,365773	-0,299966
Громадянські свободи	-0,896409	-0,437491	0,027532	Борг центрального уряду	-0,460857	-0,088453	-0,883055
Свобода преси	-0,936901	-0,249238	0,023511	Урядове витрачання	0,817151	0,556106	-0,151693
Індекс сприяння корупції	-0,955231	0,190833	0,189020				

Обраховано на основі: [31; 45].

χ – додатними, що пов'язане з наявністю прямого зв'язку для найголовніших показників відтворення суспільних благ (крім боргу центрального уряду). Поліпшенню базових умов відтворення суспільних благ безпосередньо сприятимуть позитивні зміни в якості інституційного забезпечення, у той час як погіршення якості інституційного забезпечення не завжди призводитиме до негативних змін у відтворенні суспільних благ (крім ситуації з борговими зобов'язаннями уряду).

Перший канонічний корінь пояснює 84,08 % дисперсії в змінних правої множини Y (табл. 9). Задаючи значення змінних, пов'язаних із найголовнішими умовами відтворення суспільних благ, завдяки першому канонічному кореневі можна пояснити 43,52 % дисперсії в інших показниках якості інституційного забезпечення. Зазначимо, що ці величини дещо «занижені» відносно некорельованістю канонічної змінної і змінних, пов'язаних з роботою даного інституту. Крім того, перший канонічний корінь вилучає 55,21 % дисперсії лівої множини X . Задаючи значення змінних у правій множині, на основі значення першого каноніч-

ного кореня можна пояснити 28,57 % дисперсії у змінних, пов'язаних з відтворенням суспільних благ.

Канонічний аналіз виявив, що якість інституційного забезпечення та найголовніші умови відтворення суспільних благ по-різному взаємообумовлюють вплив один на одного. Зміни у значеннях індикаторів якості інституційного забезпечення у меншій мірі впливають на базові процеси відтворення суспільних благ, і навпаки. Незважаючи на ці загальні тенденції, в кожній країні сформована власна модель взаємозв'язків інституційного забезпечення та продукування суспільних благ, підґрунтям чого є традиції господарювання, підходи до взаємоузгодження суспільних і приватних інтересів, характер взаємодії на політичному ринку тощо.

Висновок. До особливостей інституційного забезпечення відтворення суспільних благ в економічній системі України можна зарахувати: його становлення одночасно з проведенням системних соціально-економічних і політичних перетворень, що спричинило деформацію виробництва таких благ у зв'язку незавершеністю побудови моделі

Таблиця 9

Значення часток вилученої дисперсії для коренів правої та лівої множин

Корінь фактор	Частка вилученої дисперсії, права множина		Частка вилученої дисперсії, ліва множина	
	Вилучена дисперсія	Надишковість	Вилучена дисперсія	Надишковість
Корінь 1	0,840817	0,435154	0,552118	0,285741
Корінь 2	0,108980	0,030259	0,150289	0,041728
Корінь 3	0,028772	0,000441	0,297592	0,004559

Обраховано на основі: [31; 45].

представницької демократії; перебування у процесі перманентного удосконалення, що призводило до трансформації підходів до фіскальної організації їх виробництва, обумовлюючи значні розбіжності між прогнозними і фактичними індикаторами виконання зведеного бюджету, флуктуації у пріоритетності їх надання, посилення ролі держави у перерозподільних процесах і залежності від зовнішніх джерел; створення сприятливих умов для «захоплення» держави, підґрунтям чого стали соціальна інертність споживачів суспільних благ, централізація управління та популістські дії представників політичної еліти.

Поліпшення інституційного забезпечення відтворення суспільних благ передбачає завершення формування вітчизняної моделі представницької демократії та визначення чітких правил взаємодії держави з економічними агентами. Для цього необхідно звернути увагу на: гармонізацію електоральних циклів гілок влади, що сприятиме налагодженню взаємодії з електоратом стосовно визначення системи пререференцій у сфері виробництва суспільних благ та їх імплементації у процедури прийняття урядових рішень; завершення реформування виборчого законодавства і побудови партійної системи для посилення функціональної спроможності держави і зменшення можливостей для використання «ручного» управління виробництвом суспільних благ; поступовий перехід до вищої якості демократії завдяки розбудові політичних прав, громадянських свобод, свободи преси і боротьбі з корупцією. Перспективи подальших досліджень передбачають поглиблене вивчення функціональних зв'язків і взаємозалежностей між інституційним забезпеченням і відтворенням суспільних благ для мінімізації проявів рентпошукової поведінки у процесах державного урядування та фрі-райдерства споживачів таких благ.

ЛІТЕРАТУРА

- Єфименко Т. І. Податки в інституційній системі сучасної економіки / Т. І. Єфименко; Національна академія наук України, Інститут економіки та прогнозування. – К., 2011. – 687 с.
- Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований: монография / С. И. Архиреев, А. А. Гриценко и др.; [под ред. д-ра экон. наук А. А. Гриценко]. – Х.: Форт, 2008. – 927 с.
- Мельник А. Ф. Публічний сектор і державна політика в демократичному суспільстві / А. Ф. Мельник, О. В. Длугопольський. – Тернопіль: Економічна думка, 2008. – 240 с.
- Куценко В. І. Соціальна сфера: реальність і контури майбутнього (питання теорії і практики) / В. І. Куценко; [за наук. ред. д. е. н., проф., чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина]. – Ніжин: Вид-во «Аспект-Поліграф», 2008. – 818 с.
- Arrow K. J. Social Choice and Individual Values / K. J. Arrow. – London; New York; Sydney: John Wiley & Sons Inc, 1951. – 124 p.
- Downs A. An Economic Theory of Political Action in Democracy / A. Downs // The Journal of Political Economy. – 1957. – Vol. 65, № 2. – P. 135 – 150.
- Black D. On the Rationale of Group Decision-Making / D. Black // The Journal of Political Economy. – 1948. – Vol. 56, № 1. – P. 23 – 34.
- Romer T. The Elusive Median Voter / T. Romer, H. Rosenthal // Journal of Public Economics. – 1979. – Vol. 12, № 2. – P. 143 – 170.
- Tullock G. Social Costs and Government Action / G. Tullock // The American Economic Review. – 1969. – Vol. LVI, № 2. – P. 189 – 197.
- Коуз Р. Заметки к «Проблеме социальных издержек» / Р. Коуз; [пер. с англ.] // Фирма, рынок и право. – М.: Новое издательство, 2007. – С. 150 – 177.
- Buchanan J. M. The calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy / J. M. Buchanan, G. Tullock // The Collected Works of James M. Buchanan. – Indianapolis, IN: Liberty Fund, Inc, 1999. – Vol. 3. – 384 p.
- Б'юкенен Дж. М. Суспільні фінанси і суспільний вибір: Два протилежних бачення держави / Дж. М. Б'юкенен, Р. А. Мастрейв. – К.: ВД «КМ Академія», 2004. – 175 с.
- Олсон М. Логіка колективної дії. Суспільні блага і теорія груп / М. Олсон. – К.: Лібра, 2004. – 271 с.
- Besley T. State Capacity, Conflict and Development / T. Besley, T. Persson // Econometrica. – 2010. – Vol. 78, № 1. – P. 1 – 34.
- Україна 2020: виклики та можливості політичного процесу в майбутньому десятиріччі: Аналітична записка. – К.: Український інститут публічної політики, 2011. – 21 с.
- Партійна система України: особливості становлення, проблеми функціонування, тенденції еволюції (Доповідь Центру Разумкова) // Національна безпека і оборона. – 2010. – № 5. – С. 2 – 33.
- Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/a>
- Шведа Ю. Партійна система України: етапи трансформації / Ю. Шведа // Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації. – 2009. – № 3. – С. 50 – 55.
- Кількість легалізованих об'єднань громадян // Статистичний щорічник України за 2000 – 2012 роки. – К.: Державна служба статистики України, 2001 – 2013.
- Політичні партії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.drso.gov.ua/party>
- Національний суверенітет України в умовах глобалізації: Національна доповідь. – К.: Парламентське видавництво, 2011. – 112 с.
- Башнянин Г. І. Ефективність соціалізації економічних систем: методологічні проблеми метрологічного аналізу / Г. І. Башнянин, Л. Я. Гончарук. – Львів: Новий світ-2000, 2010. – 240 с.
- Про основні напрями бюджетної політики на 2002 рік: Послання Президента України до Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України від 31.05.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-01>
- Про прогноз економічного і соціального розвитку України на 2002 – 2006 роки: Постанова Кабінету Міністрів України № 1586 від 25.10.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1586-2002-%D0%BF>
- Про прогноз показників зведеного бюджету України за основними видами доходів, видатків та фінансування на 2005 – 2007 роки: Постанова Кабінету Міністрів України № 1427 від 09.09.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1427-2003-%D0%BF>
- Про схвалення Прогнозу показників зведеного бюджету України за основними видами доходів, видатків і фінансування на 2006 – 2008 роки: Постанова Кабінету Міністрів

України № 1202 від 14.09.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1202-2004-%D0%BF>

27. Про схвалення Прогнозу показників зведеного бюджету України за основними видами доходів, видатків і фінансування на 2007 – 2009 роки : Постанова Кабінету Міністрів України № 913 від 14.09.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/913-2005-%D0%BF>

28. Про схвалення Прогнозу показників зведеного бюджету України за основними видами доходів, видатків і фінансування на 2009 – 2011 роки : Постанова Кабінету Міністрів України № 1216 від 10.10.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1216-2007-%D0%BF>

29. Про схвалення Прогнозу показників зведеного бюджету України за основними видами доходів, видатків і фінансування на 2010 – 2012 роки : Постанова Кабінету Міністрів України № 828 від 13.09.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/828-2008-%D0%BF>

30. Про схвалення Прогнозу показників зведеного бюджету України за основними видами доходів, видатків і фінансування на 2011 – 2013 роки : Постанова Кабінету Міністрів України № 988 від 12.09.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/988-2009-%D0%BF>

31. Democracy Ranking [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://democracyranking.org>

32. Державний та гарантований державою борг України станом на 31.12.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/file/link/394217/file/Debt_31.12.2013.pdf

33. Зведений бюджет України // Статистичний щорічник України за 2000 – 2012 роки. – К., 2001 – 2013.

34. Лебедюк В. Конфігурація партійної системи України: нисхідні та висхідні тенденції / В. Лебедюк // Сучасна українська політика : зб. наук. пр. – К. : Центр соціальних комунікацій, 2013. – Вип. 28. – С. 157 – 169.

35. Фісун О. А. Партійна система України після парламентських виборів 2012: ефективне число партій і місце класифікації : Аналітична записка / О. А. Фісун, О. С. Поліщук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1062>

36. Бюджет і власні надходження [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/category?cat_id=94750

37. Меркулова Т. В. Общественные блага и сотрудничество: экспериментальные результаты / Т. В. Меркулова // Институциональные проблемы эффективного государства / А. А. Гриценко, В. В. Дементьев и др.; [под ред. В. В. Дементьева, Р. М. Нуреева]. – Донецк : ДонНТУ, 2011. – С. 149 – 160.

38. Праця України у 2008 році : Статистичний збірник. – К., 2009. – 309 с.

39. Праця України у 2013 році : Статистичний збірник. – К., 2014. – 336 с.

40. Середній розмір місячної пенсії та кількість пенсіонерів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

41. Лисяк Л. В. Бюджетна політика в системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України / Л. В. Лисяк. – К. : ДНУ АФУ, 2009. – 600 с.

42. Annual government finance statistics (gov_a) // Government statistics – historical ESA95 data (gov_h) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

43. Persson T. Electoral rules and Government Spending in Parliamentary Democracies / T. Persson, G. Roland, G. Tabellini // Quarterly Journal of Political Science. – 2007. – Vol. 2, № 2. – P. 155 – 188.

44. Persson T. The Size and Scope of Government: Comparative Politics with Rational Politicians / T. Persson, G. Tabellini // The National Bureau of Economic Research Working Paper. – 1998. – № 6848. – 48 p.

45. Index of Economic Freedom [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.heritage.org/index/explore?view=by-region-country-year>

REFERENCES

Arkhireev, S. I. et al. *Institutsionalnaia arkhitektonika i dinamika ekonomicheskikh preobrazovaniy* [Institutional architecture and dynamics of economic transformation]. Kharkiv: Fort, 2008.

Arrow, K. J. *Social Choice and Individual Values* London; New York; Sydney: John Wiley & Sons Inc, 1951.

“Annual government finance statistics” <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

Black, D. “On the Rationale of Group Decision-Making” *The Journal of Political Economy* vol. 56, no. 1 (1948): 23-34.

Buchanan, J. M., and Tullock, G. “The calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy” In *The Collected Works of James M. Buchanan* Indianapolis, IN: Liberty Fund, Inc, 1999.

B’iukenen, Dzh. M., and Masgreiv, R. A. *Suspilni finansy i suspilnyi vybir: Dva protylezhnykh bachennia derzhavy* [Public finance and public choice: Two opposing visions of the state]. Kyiv: KM Akademiia, 2004.

Besley, T., and Persson, T. “State Capacity, Conflict and Development” *Econometrica* vol. 78, no. 1 (2010): 1-34.

Bashnianyn, H. I., and Honcharuk, L. Ya. *Efektivnist sotsializatsii ekonomichnykh system: metodolohichni problemy metrolohichnoho analizu* [The effectiveness of socialization of economic systems: methodological problems metrological analysis]. Lviv: Novyi svit-2000, 2010.

“Biudzhēt i vlasni nadkhodzhennia” [Budget and own revenues]. http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/category?cat_id=94750

Downs, A. “An Economic Theory of Political Action in Democracy” *The Journal of Political Economy* vol. 65, no. 2 (1957): 135-150.

“Democracy Ranking” <http://democracyranking.org>

“Derzhavnyi ta harantovanyi derzhavoiu borh Ukrainy stanom na 31.12. 2013” [Public and publicly guaranteed debt of Ukraine as of 31/12/2013]. http://www.minfin.gov.ua/file/link/394217/file/Debt_31.12.2013.pdf

Fisun, O. A., and Polishchuk, O. S. “Partiina systema Ukrainy pislia parlamentskykh vyboriv 2012: efektyvne chyslo partii i mistse klasyfikatsii” [Party system of Ukraine after the parliamentary elections in 2012, the effective number of parties and place classification]. <http://www.niss.gov.ua/articles/1062>

“Index of Economic Freedom” <http://www.heritage.org/index/explore?view=by-region-country-year>

“Kilkist lehalizovanykh ob’iednan hromadian” [Number of legalized associations]. In *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2000 - 2012 roky* Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2001 - 2013.

- Kouz, R. "Zametki k «Probleme sotsialnykh izderzhok»" [Notes to the «Problem of Social Cost»]. In Firma, rynek i pravo, 150-177. Moscow: Novoe izdatelstvo, 2007.
- Kutsenko, V. I. Sotsialna sfera: realnist i kontury maibutnyoho (pytannia teorii i praktyky) [Social: reality and outlines the future (questions of theory and practice)]. Nizhyn: Aspekt-Polihrif, 2008.
- [Legal Act of Ukraine] (2001). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-01>.
- [Legal Act of Ukraine] (2002). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1586-2002-%D0%BF>
- [Legal Act of Ukraine] (2003). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1427-2003-%D0%BF>
- [Legal Act of Ukraine] (2004). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1202-2004-%D0%BF>
- [Legal Act of Ukraine] (2005). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/913-2005-%D0%BF>
- [Legal Act of Ukraine] (2007). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1216-2007-%D0%BF>
- [Legal Act of Ukraine] (2008). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/828-2008-%D0%BF>
- [Legal Act of Ukraine] (2009). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/988-2009-%D0%BF>
- Lebediuk, V. "Konfiguratsiia partiinoi systemy Ukrainy: nyskhidni ta vyskhidni tendentsii" [The configuration of the party system in Ukraine: descending and ascending trend]. Suchasna ukrainska polityka, no. 28 (2013): 157-169.
- Lysiak, L. V. Biudzhetna polityka v systemi derzhavnoho rehuliuвання sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy [Fiscal policy in the state regulation of social and economic development of Ukraine]. Kyiv: DNNU AFU, 2009.
- [Legal Act of Ukraine]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/a>
- Merkulova, T. V. "Obshchestvennye blaga i sotrudnichestvo: eksperimentalnye rezultaty" [Public goods and cooperation: the experimental results]. In Institutsonalnye problemy effektivnogo gosudarstva, 149-160. Donetsk: DonNTU, 2011.
- Melnyk, A. F., and Dluhopolskyi, O. V. Publichnyi sektor i derzhavna polityka v demokratychnomu suspilstvi [Public sector and public policy in a democratic society]. Ternopil: Ekonomichna dumka, 2008.
- Natsionalnyi suverenitet Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [National Sovereignty of Ukraine under globalization]. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo, 2011.
- Olson, M. Lohika kolektyvnoi dii. Suspilni blaha i teoriia hrup [The logic of collective action. Public goods and the theory of groups]. Kyiv: Libra, 2004.
- "Partiina systema Ukrainy: osoblyvosti stanovlennia, problemy funktsionuvannia, tendentsii evoliutsii (Dopovid Tsentru Razumkova)" [Ukraine's party system, especially the formation, operation problems, trends of evolution (Report Centre Centre)]. Natsionalna bezpeka i oborona, no. 5 (2010): 2-33.
- Pratsia Ukrainy u 2008 rotsi [Work Ukraine in 2008]. Kyiv, 2009.
- Pratsia Ukrainy u 2013 rotsi [Work Ukraine in 2013]. Kyiv, 2014.
- "Politychni partii" [Political parties]. <http://www.drsv.gov.ua/party>
- Persson, T., Roland, G., and Tabellini, G. "Electoral rules and Government Spending in Parliamentary Democracies" Quarterly Journal of Political Science vol. 2, no. 2 (2007): 155-188.
- Persson, T., and Tabellini, G. "The Size and Scope of Government: Comparative Politics with Rational Politicians" The National Bureau of Economic Research Working Paper, no. 6848 (1998): 48-.
- Romer, T., and Rosenthal, H. "The Elusive Median Voter" Journal of Public Economics vol. 12, no. 2 (1979): 143-170.
- "Serednii rozmir misiachnoi pensii ta kilkist pensioneriv" [Average monthly pension and the number of pensioners]. <http://www.ukrstat.gov.ua>
- Shveda, Yu. "Partiina systema Ukrainy: etapy transformatsii" [Ukraine's party system: the stages of transformation]. Osvita rehionu. Politolohiia, psykholohiia, komunikatsii, no. 3 (2009): 50-55.
- Tullock, G. "Social Costs and Government Action" The American Economic Review vol. LVI, no. 2 (1969): 189-197.
- Ukraina 2020: vyklyky ta mozhlyvosti politychnoho protsesu v maibutnyomu desiatyrichchi [Ukraine 2020: Challenges and Opportunities political process in future decades]. Kyiv: Ukrainskyi instytut publichnoi polityky, 2011.
- Yefymenko, T. I. Podatky v instytutsiinii systemi suchasnoi ekonomiky [Taxes institutional system of the modern economy]. Kyiv, 2011.
- "Zvedenyi biudzhet Ukrainy" [The consolidated budget of Ukraine]. In Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2000 - 2012 roky. Kyiv, 2001 - 2013.